

tih'in bütün milletleri idaresi altında top-
layabileceği iddiasında idi. Fâtih'in Batı
kültürüyle ilk tanışması şehzadelğinde
Manisa sarayında başlamıştır. 1454'te bir
İtalyan hümanisti olan Ciriaco d'Ancona
ve başka İtalyanlar onun sarayında bulun-
makta ve kendisine Roma ve Batı tarih-
leri okumakta idiler. 1465'te Milano elçi-
sinin yazdığına göre onun yanında Floran-
salı, Cenevizli ve Raguzalı danışmanları
vardı. Venedik'e karşı savaş ilânından son-
ra Floransalılar'la yakın ilişkiler kurdu.
1463 Bosna seferinden dönüşünde Gala-
ta'da Floransalılar'a şenlik yaptırmış ve
onlardan zengin bir tâcirin evine inerek
yemek yemiş, eğlenmişti. Fâtih'in yanın-
da bulunan hümanistlerden Angelo Vad-
dio, G. Stefano, Emiliano'nun adları bilin-
mektedir (bu sonuncusu Fâtih'e ölümün-
de bir mersiye de yazmıştır). Francesco
Berlinghieri *Geographia* adlı eserini ve
Roberto Valturio *De re militari* adlı kiti-
bını Fâtih'e ithaf ve takdim etmek iste-
mişlerdir. Fâtih'in 1461'den beri resmini
yaptırmak için İtalya'dan ressam istedi-
ği bilinmektedir. Nihayet ünlü Venedikli
ressam Gentile Bellini gelmiştir (İstan-
bul'da ikamet i Eylül 1479 – Ocak 1481).
Bellini aynı zamanda yeni sarayın duvar-
larını Rönesans üslûbu fresklerle süsle-
miştir. Fâtih, Trabzonlu Rum âlimi Ami-
rutzes ile oğluna Batlamyus'un kitabını
Arapça'ya tercüme ettirmiş ve bir dünya
haritası yaptırmıştır. Bu arada coğrafi ve
askerî konuları özel bir ilgiyle izlerdi. E.
Jacobs'a göre Ciriaco, Fâtih ile Eskiçağ'ın
âbideleri, edebiyatı ve İtalya'daki hüma-
nistler arasında bağ kurmuştur. Fâtih'in,
862'de (1458) Atina'yı ziyareti sırasında
Akropol'ü gezerek Atinalılar'a iltifatta bu-
lunması "Medînetü'l-hükemâ"ya karşı eski
İslâmî saygıdan doğmuş olabilir. Fâtih,
Iustinian'ın heykelini dikkatle yerinden
indirtmiş ve Ciriaco ile G. Dario'ya resmi-
ni yaptırmıştır. Fakat Belgrad seferine
giderken top dökmek için erittiği "bakır
ât"ın bu heykel olması mümkündür. Fâ-
tih'in kütüphanesinde Batı kültürüyle
ilgili elli eser bugüne intikal etmiş olup
kırk ikisi Yunanca'dır. Eserlerden sekizi
tarihe, altısı matematik ve astronomiye
dairdir. Tarihe ve coğrafyaya ait eserler
mevcudun üçte birinden fazladır. İtalya'-
da İbn Rüşd felsefesinin hâlâ hararetle
tartışıldığı bir devirde Fâtih'in Hoca'zâde
ve Ali Kuşçu'ya dönmesi tabiidir. Fâtih
devrinde Osmanlı kültürünün Batı kültü-
rü ile serbest bir şekilde temas geldiği
ve sonraki devirde bunun sürdürülmedi-
ği de bir gerçektir.

Fâtih Sultan Mehmed'in vefatından
sonra iki oğlu Cem ve Bayezid arasındaki
çekişme Bayezid'in lehine sonuçlanmış,
diğer oğlu Mustafa ise 879'da (1474) ken-
disinden önce vefat etmiştir. Adı bilinen
iki kızı (Ayşe ve Gevherhan) tesbit edilmek-
tedir. Alderson onun on yedi hanımı ve
dört kızı olduğunu belirtir. Gevherhan
Sultan, Uzun Hasan'ın oğlu Uğurlu Meh-
med Bey ile evlendirilmiştir. Akkoyunlu
tahtına geçen Göde Ahmed, Fâtih'in kı-
zından torunudur.

BİBLİYOGRAFYA :

T SMA, nr. E. 1459, 3127/2, 3207, 4476,
6675, 9196, 9662, 9713, 11440, 11602, 11635,
11676, 11687; T SMA, nr. D. 9524; Ma'nevî ve
Ağriboz Fetihnâmesi (nşr. Ahmet Ateş, *Fâtih ve
İstanbul* içinde), I/3, İstanbul 1953-54, s. 281-
299; *Fetihnâme-i Kara Boğdan*, DTCF Ktp., İs-
mail Saib Sencer Yazmalan, nr. 305; *Kânûnnâ-
me-i Sultânî ber Mûceb-i 'Orfî 'Osmânî* (nşr.
R. Anhegger – Halil İnalıcık), Ankara 1956; *Ka-
nunnâme-i Âl-i Osmân* (nşr. Abdülkadir Özcan),
İstanbul 2003; *Fâtih Mehmet II Vakfiyeleri* (nşr.
Vakıflar Umum Müdürlüğü), Ankara 1938; *Fatih
Devri Kaynaklarından Düsturnâme-i Enveri,
Osmanlı Tarihi Kısmı: 1299-1466* (nşr. Nec-
det Öztürk), İstanbul 2003, s. 48 vd., 97; İbn Tağ-
rıberdî, *Havâdisü'd-dühûr* (nşr. W. Popper), New
Haven 1967, I, 298-299; II, 144; III, 408-411,
486, 509, 631, 684; Âşıkpaşazâde, *Târih*, s. 143
vd.; a.e. (Giese), s. 133; *Gazavât-ı Sultân Mu-
râd b. Mehmed Hân* (nşr. Halil İnalıcık – Mev-
lûd Oğuz), Ankara 1978, tür.yer.; Tursun Beg,
*Târih-i Ebû'l-Feth: The History of Mehmed the
Conqueror* (ed. Halil İnalıcık – R. Murphey), Min-
neapolis-Chicago 1978; Ducas, *Istoria turco-
bizantina* (ed. V. Grecu), Bucureşti 1958, tür.yer.;
Kritovoulos, *History of Mehmed the Conqueror*
(trc. Charles T. Riggs), Princeton 1954; Sehâvî,
Vecizü'l-kelâm, Köprülü Ktp., nr. 1189, vr. 87*;
İdrîs-i Bitlîsî, *Heşt Bihişt*, Nuruosmaniye Ktp.,
nr. 3209, vr. 360* - 362* vd.; Feridun Bey, *Mün-
şeât*, I, 221-289; İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Os-
mân*, VII, *Defter*, tür.yer.; Tâciibeyzâde Câfer Çe-
lebi, *Mahrûse-i İstanbul Fetihnâmesi* (TOEM
ilâvesi), İstanbul 1331, tür.yer.; Kivâmî, *Fetih-
nâme-i Sultan Mehmed* (nşr. Fr. Babinger), İs-
tanbul 1955; *Tevârih-i Âl-i Osmân* (nşr. F. Giese),
Breslau 1922, tür.yer.; *Bir Yeniçerin Hatıratı*
(trc. Kemal Beydilli), İstanbul 2003, tür.yer.; *Os-
manlı Tarihine Ait Takvimler* (nşr. Atsız), İs-
tanbul 1961, tür.yer.; Zinkeisen, *Geschichte*, II,
149; A. C. Contarini, *Travels in Tana and Per-
sia*, London 1873, s. 31; T. S. Cantacasin, *Petit
traicté de l'origine des turcz* (nşr. Ch. Schefer),
Paris 1896, s. 72 vd.; E. Pears, *The Destruction
of the Greek Empire*, London 1903; G. Jacob,
*Der Divan Sultan Mehmeds des Zweiten des
Eroberers von Constantinopel*, Berlin 1904; G.
Angieleslo, *Historia turchesca* (nşr. I. Ursu), Bu-
cureşti 1909, tür.yer.; N. Jorga, *Geschichte des
Osmanischen Reiches*, Gotha 1909, II, 22;
a.mlf., *Histoire des états balkaniques*, Paris
1925, tür.yer.; L. von Thallöczy, *Studien zur Ge-
schichte. Bosniens und Serbiens*, München-
Leipzig 1919, tür.yer.; W. Heyd, *Histoire du
commerce du Levant* (trc. F. Raynaud), Leipzig
1936, II, tür.yer.; A. A. Vasiliev, *The Gots in the*

Crimea, Cambridge 1936, s. 244, 252; A. Gegaj,
l'Albanie et l'invasion turque au XV^e siècle,
Paris 1937, tür.yer.; Saffet Sıtkı [Bilmen], *Fâtih
Divanı*, İstanbul 1944; Kemal Edip Ünsel [Kürk-
çüoğlu], *Fâtih'in Şiirleri*, Ankara 1946; A. Sü-
heyl Ünver, *İstanbul Üniversitesi Tarihine Baş-
langıç: Fatih, Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı*,
İstanbul 1946; Chalkokondyles, *Ordo Portae*
(nşr. Şerif Başta), Budapest 1947; Fr. Babinger,
Mehmed der Eroberer und seine Zeit, München
1953; a.e.: *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*
(trc. Dost Körpe), İstanbul 2003; İsmail Hikmet
Ertaylan, *Fatih ve Fütûhâtı I: Bizans ve Kara-
deniz*, İstanbul 1953; Selahattin Tansel, *Osman-
lı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in
Siyasi ve Askerî Faaliyeti*, Ankara 1953; Halil
İnalıcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Ves-
ikalar*, Ankara 1954; a.mlf., "Ottoman Galata:
1453-1553", *Première rencontre internation-
ale sur l'empire ottoman et la Turquie moderne*
(ed. Edhem Eldem), İstanbul - Paris 1991, s. 17-
105; a.mlf., "Yeni Vesikalara Göre Kırım Han-
lığının Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahidna-
me Meselesi", *TTK Belleten*, VIII/30 (1944), s.
185-229; a.mlf., "Fatih Sultan Mehmed'in Fer-
manları", a.e., XI/44 (1947), s. 693-703; a.mlf.,
"Mehmed the Conqueror (1432-1481) and his
Time", *Speculum*, XXXV, Cambridge 1960,
s. 408-427; a.mlf., "Mehmed II", *IA*, VII, 507-
535; a.mlf., "Mehmed II", *El²* (İng.), VI, 978-
981; S. Runciman, *The Fall of Constantinople*,
London 1955; Ahmed Aymutlu, *Fatih ve Şiirle-
ri*, İstanbul 1959, s. 41-63; A. Pertusi, *La Cadu-
ta di Constantinopoli, I. Le testimonianze dei
contemporanei II. L'eco nel mondo*, Verona
1976; Feridun Emecen, *İstanbul'un Fethi Olayı
ve Meseleleri*, İstanbul 2003; İskender Pala,
Fâtih'in Şiirleri, İstanbul 2003, s. 9-21; Z.
Dolfin, "1453 Yılında İstanbul'un Muhasara ve
Zabtı" (trc. Samim Sinanoğlu – Suat Sinanoğlu),
Fatih ve İstanbul, I/1, İstanbul 1953, s. 19-62;
Abdülkadir Karahan, "Şair Avnî: Fâtih", *TDED*,
VI (1954), 1-38.



HALİL İNALCIK

MEHMET III

(محمد)

(ö. 1012/1603)

Osmanlı padişahı
(1595-1603).

7 Zilkade 973'te (26 Mayıs 1566) Mani-
sa'da Sart ovasında doğdu. Babası III. Mu-
rad, annesi Arnavut asıllı, Dukakin'de Rezi
köyünden olan Safiye Sultan'dır (Safiye'nin
Venedik asıllı Cecilia Baffo olduğuna dair bilgi
[El², VIII, 817] yanlıştır; Baffo, III. Murad'ın
annesi Nurbânû Sultan'dır). Rivayete göre adını,
doğum haberini çıktığı Sigetvar seferi sırasında alan
büyük dedesi Kanûnî Sultan Süleyman koymuş-
tur. İlk çocukluk yıllarını babasının Saru-
han sancak beyliğiyle bulunduğu Mani-
sa'da geçirdi. Dedesi II. Selim'in padişahlığı
döneminde babasının veliaht olması, daha
çocukluk yıllarında üzerindeki gö-

zetimin sıkılaştırılmasına yol açtı. Babasının 982'de (1574) padişah olup Manisa'dan ayrılışından yaklaşık bir yıl kadar sonra Harem halkıyla beraber İstanbul'a getirildiğinde (BA, *MD Zeyli*, nr. 2, s. 45, 46, 54) dokuz yaşlarında bulunuyordu. Manisa'da iken ilk hocası İbrâhim Efendi idi; ardından Hüseyin Efendi ve Mehmed Azmi Efendi hocalığını yaptı. Sarayda annesinin de rolüyle büyük ihtimam gördü. Ancak sancağa çıkarılmasına kadar sarayda siyasî güce erişebileceği unsurlardan, bu arada kadınlardan ve haremde uzak tutuldu; babasına alternatif olabilecek duruma gelmesi önlenildi. Biraz da bu sebeple on altı gibi geç sayılabilecek bir yaşta, 6 Cemâziyelevvel 990'da (29 Mayıs 1582) başlayan ve elli altı-elli yedi gün süren muhteşem törenler ve eğlencelerle sünnet edildi. Sünneti dördüncü vezir Cerrah Mehmed Paşa yaptı. Bu merasimden bir yıl kadar sonra artık bir veliaht sancağı haline gelmiş olan Saruhan sancak beyliğiyle Manisa'ya gönderildi. Hocası Azmi Efendi'nin vefatı üzerine muallimliğine getirilen Sultan Selim Müderrisi Nevâîî Nasuh Efendi, lalası Ali Bey, nişancısı Tekeli Mehmed Çavuş, baş rûznâmçecisi Hüsambeyzâde ve daha birçok görevli, ayrıca 1500'ü aşkın hizmetli grubu ile 2 Zilhicce 991'de (17 Aralık 1583) Üsküdar'a geçti, iki gün sonra da Manisa'ya hareket etti. İç oğlanları, eşyası ve diğer ağırlıkları deniz yoluyla İzmir'e, oradan Manisa'ya yollandı. Kiş sebebiyle zorlu bir yolculuğun ardından 1 Muharrem 992'de (14 Ocak 1584) Manisa'ya ulaştı ve on iki yıl sürecek idarecilik hayatına başladı. Sancaktaki ilk icraatı bölgenin asayişini sağlamak oldu. Bu dönemde 997-1003 (1589-1595) yılları arasında divanında alınan kararları ihtiva eden *Ahkâm Defteri*'nden (BA, A.DVN, nr. 794) anlaşıldığına göre yönetim alanı Saruhan sancağı ile sınırlı olmayıp Batı Anadolu bölgesinin önemli bir kesimini içine alıyordu. Ancak şehzade olarak idaredeki ağırlığı ikinci planda kalmış, önceden belirlenmiş taht vârisi olması dolayısıyla sıkı denetim altına alınmış ve bütün resmî yazışmalar lalası tarafından yürütülmüştür. Hatta yaz aylarını geçirdiği Manisa yakınlarındaki Bozdağ yaylağına gidiş için bile merkezden izin almak zorunda kalmıştı. Yine de taşradaki bu görevi sırasında, babasının saraya kapanıp idarede iyice etkisiz hale gelişine tepkili olan kesimler için ümit kaynağı olabilecek derecede halkla temas ederek onların dertlerini dinleme alışkanlığı kazandığı, padişah olunca sıkça çıktığı

cuma selâmlıklarında ve gezilerde bu tavırını nüfuzlu saray halkı ve annesinin engelleme teşebbüslerine rağmen fırsat buldukça sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Kazandığı idarî tecrübenin padişahlığındaki icraatlarına yansımaması ise tamamen annesinin etkisi altında kalmasından ve onun oluşturduğu sıkı kontrolü kırabilecek mizaca sahip bulunmamasından kaynaklanmış olmalıdır. Özellikle padişah olduğu sırada yanında bulunan lalası Tekeli Mehmed Çavuş (Mehmed Paşa) vasıtasıyla kontrolü ele alma çabaları yine yumuşak mizacı yüzünden başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Babasının 4-5 Cemâziyelevvel 1003 (15-16 Ocak 1595) gecesini ansızın vefatı haberini, annesi ve Dârüssaâde Ağası Gazanfer Ağa'nın gönderdiği Ferhad Ağa'dan alan Şehzade Mehmed, yanında yakın adamları (Lala Mehmed Bey, Mîrâhur Ahmed Ağa) olduğu halde ağır kış şartları içinde Mudanya İskeleyi'ne geldi ve oradan bir kadirge ile 16 Cemâziyelevvel (27 Ocak) Cuma günü İstanbul'a ulaştı. Onun gelişine kadar III. Murad'ın ölümü ustalıklı gizlenmişti. Ancak Venedik elçisinin raporuna göre bu on bir günlük sürede birtakım bilgiler dışarıya sızmış, yer yer karışıklıklar olmuş ve zor kullanılarak kontrol sağlanmaya çalışılmıştı. Yeni padişah saraya gelir gelmez uzun süredir görmediği annesiyle buluştu, hemen cülûs merasimi ve biat töreni yapıldı. O gün cuma hutbesinde babasının öldüğü ve yerine kendisinin geçtiği ilân edildi, adına hutbe okundu. O gece sarayda elim olaylar cereyan etti. Kardeş katliyle ilgili uygulamaya icra edildi; dördü yetişkin (Mustafa, Bayezid, Osman ve Abdullah), diğerleri çok küçük yaşta on dokuz şehzade boğularak öldürüldü. Bir yabancı gözlemcinin aktardığı rivayete göre yetişkin şehzadeler ağabeylerinin huzuruna çıkarak onun padişahlığını tebrik etmişler, içlerinden en büyükleri kendilerine dokunulmaması ricaında bulununca III. Mehmed herhangi bir cevap verememiş, büyük bir üzüntüyle başını çevirmiş, ancak atalarının kaınununa karşı koyabilecek cesareti göstermemişti. Ertesi gün on dokuz şehzadenin cenazesinin saraydan çıkışı her kesimde büyük tepkiye yol açtı, muhtemelen daha önce bu ölçüde görülmemiş uygulamanın sona erdirilmesi kapılarını da araladı. Ayrıca katledilen şehzadelerin anneleri, III. Murad'ın yirmi yedi kızı ile 200'den fazla dadı ve cârîye Eski Saray'a nakledildi. III. Murad devrinde sarayı dolduran ve devlet işlerine karışan cüceler,

dilsizler ve diğer eğlence erbabı saraydan sürüldü. Bu arada hızlı bir şekilde eski kadrolar görevden alındı. III. Mehmed, Manisa'dan yanında getirdiği yakın adamlarına çeşitli görevler verdi. Özellikle Lala Mehmed'i vezirliğe getirip yakınında tuttu. Tahta çıktıktan üç gün sonra askere cülûs bahşışı ve terakki dağıtıldı. O sırada yeniçeri kâtibi olan tarihçi Âlî Mustafa sadece yeniçerilere dağıtılan miktarı 660.000 altın olarak gösterir (*Künhü'l-ahbâr*, III, 650). Cephede bulunan Vezîriâzam Koca Sinan Paşa'yı azleden padişah yerine amansız rakibi Ferhad Paşa'yı getirdi (6 Cemâziyelâhîr 1003 / 16 Şubat 1595). Ayrıca zulmüyle meşhur olup Yedikule Zindanı'na kapatılan Diyarbekir beylerbeyiliğinden mâzul Deli İbrâhim Paşa'yı idam ettirdi. Babasının zamanında mal alımları sebebiyle halka olan borçların hemen ödenmesi emrini verdi. Hazine israfının önlenmesi için tedbir alınmasını istediği gibi padişahlara mahsus hazine olan iç hazineye Mısır'dan gelen yıllık vergi dışında herhangi bir kaynaktan tahsisat ayrılmamasını tembihledi ve gelirlerin esas olarak dış hazinede toplanmasını emretti. Yine babasının ihmal ettiği cuma selâmlıklarını ihya edip cuma namazını kılmak üzere alayla saraydan çıktığında vezirlerin kendisine yaklaşarak devletin ve halkın meselelerini konuşma âdetini yeniden getirdi, böylece halk nazarında adaletle hükmedeceği beklentisinin oluşmasını sağladı. İlk günlerde Eyüp'ten başlamak üzere Edirnekapi'dan itibaren atalarının türbelerini sırasıyla ziyaret etmesi de bu imajın önemli bir göstergesi olmuştur. Sık sık cepheden gelen haberleri görüştüğü meşveret meclisleri topladı, fikir alışverişinde bulundu. Özellikle Lala Mehmed Paşa'nın bu ilk icraatlarda önemli bir payı olduğu açıktır. Nitekim dönemin tarihçisi Selânikî, hem onunla hem de babasından sonra kendi hocalığını da üstlenmiş olan Hoca Sâdeddin Efendi ile sıkça bir araya geldiğini, memleket meselelerini konuştuğunu kaydeder. Muhtemelen bu sıralarda annesi ve saray ağaları henüz tam anlamıyla onun üzerinde nüfuz tesis edememişlerdi. Ancak Safiye Sultan kısa sürede oğlunun mülayım halini ve kolayca etki altında kaldığını farkederek onu yavaş yavaş kontrolü altına aldı. Bunun özellikle Ferhad Paşa'ya karşı baş gösteren, önceki vezîriâzam Sinan Paşa'nın da parmağı olduğu anlaşılan isyanın bastırılması olayından itibaren başladığı söylenebilir. Padişah, annesine ve onun ekibine zaman za-

man karşı çıktıysa da kolay şekilde ikna edildi ve kararsız bir tutum sergiledi.

III. Mehmed'in, maaşını alamayan bir grup askerin sebep olduğu küçük çaplı krizin (12 Şâban 1003 / 22 Nisan 1595) ardından karşı karşıya kaldığı ilk ciddi problem düşmanlıkları eskiye giden iki vezirinin, Sinan ve Ferhad paşaların birbiriyle yeni bir çekişme içine girmesi dolayısıyla ortaya çıktı. Bunların taraftarlarının yol açtığı karışıklıklar padişahın tek başına duruma hâkim olmasını engelleyecek boyuttaydı. Annesinin de taraf olduğu bu çekişme İstanbul'daki yeniçeri ayaklanmalarının başlıca sebebinin teşkil ediyordu. Sinan Paşa, Eflak cephesinde başarısız olduğu gerekçesiyle Ferhad Paşa'yı azlettirmeyi başardı (29 Şevval / 7 Temmuz). Bunda Safiye Sultan'ın damadı İbrâhim Paşa'nın da rolü olmuştu. Cepheden gelen kötü haberler padişaha Yalova kaplıcalarına gitmek üzere Üsküdar'a geçtiği sırada ulaştırılmış, bunun üzerine gezisini iptal eden III. Mehmed, yardım için cepheye gönderilecek askerlerle birlikte Edirne'ye kadar gitmeyi ve buradan gelişmeleri izlemeyi kararlaştırmıştı. Fakat muhtemelen annesinin ve Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmed Efendi'nin devreye girişiyle bu karardan vazgeçti. Selânikî bu olaylar sırasında padişahın oldukça sıkıntılı günler geçirdiğini, cepheden birbiri ardından gelen kötü haberler ve özellikle çok önem verilen Estergon Kalesi'nin düşüşü üzerine (27 Zilhicce 1003 / 2 Eylül 1595) biz-

zat sefere çıkması için kendisine baskı yapıldığını bildirir. Hatta bir cuma günü Süleymaniye Camii'nde hutbe okunurken ulemâdan birçok kimse ayağa kalkıp padişahın ve devlet erkânının niçin gazâyâ gitmediğini sorup umumi seferberlik istemişti. Öte yandan yeniçeriler de sefere ancak padişahla gideceklerini, artık vezîriâzam veya serdarların idaresindeki orduya katılmayacaklarını dile getirmişlerdi. Yine padişah Eski Saray'da iken hutbe okumak için çağrılan Ayasofya vâizi Muh-yiddin Efendi kalelerin düşman eline geçmesi dolayısıyla "memleket-i İslâm'ın paymal olduğunu" söylemiş, bunun üzerine padişah göz yaşı dökerek bizzat sefere gideceğini bildirmişti (Selânikî, II, 532). Sinan Paşa'nın cephedeki başarısızlıkları yüzünden onu görevden alan III. Mehmed yerine yakın adamı Lala Mehmed Paşa'yı tayin etti (16 Rebûlevvel 1004 / 19 Kasım 1595). Böylece ulemâ, asker ve halktan gelen tepkilerin de rolüyle duruma tam anlamıyla hâkim olduğunu göstermek istedi. Nitekim Âlî Mustafa, Lala Mehmed Paşa'nın alışılmadık bir şekilde vezîriâzamlığa getirilmesinin altında yatan sebebi padişahın idareyi bütünüyle ele almak ve annesi Safiye Sultan ile damadı olan vezirleri, harem ağalarını saraydan sürmek arzusuna bağlar (*Künhü'l-ahbâr*, III, 695). Fakat hasta olan Lala Mehmed Paşa'nın dokuz gün sonra ölümü III. Mehmed'i çok sarstı, günlerce yas tuttu, onun yerine yeniden Sinan Paşa'yı getirmek zorunda kaldı. Bu arada Topkapı Sarayı'nda yaptırdığı sekiz oda ile hamamın inşası bitince uzun süredir oturmakta olduğu Eski Saray'dan buraya taşındı.

Üzüntüsünü üzerinden attıktan sonra III. Mehmed'in bizzat sefere çıkarak kazanacağı başarıyla iktidarı kendi eline alabileceği zehabına kapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak kendi başarısızlıklarını örtmek için padişahı bizzat sefere çıkması için sürekli teşvik eden Sinan Paşa'nın ölümüyle Safiye Sultan ekibinin önde gelen siması olan Damad İbrâhim Paşa'yı vezîriâzamlığa getirmeye mecbur oldu (5 Şâban 1004 / 4 Nisan 1596). Böylece babası III. Murad'ın damadlarının nüfuzu zirveye çıkmış oluyordu. Padişahın, Haçova Meydan Savaşı'ndaki zaferin ardından İbrâhim Paşa'yı birden bire azlederek yerine Cigalazâde Sinan Paşa'yı getirme manevrası ise Safiye Sultan ekibince kısa sürede engellendi. Bu yolda kendisini destekleyen hocası Sâdeddin Efendi'yi daha sonra Safiye Sultan'ın muhalifi olmasına rağmen

şeyhülislâmlığa getirmesi ve ardından nüfuzlu Harem ağalarını âsilere teslim etmesi bu ekibe karşı onun ancak cılız bir cevabı oldu.

Safiye Sultan, seferde kazanacağı başarı sebebiyle kendi kontrolünden iyice çıkacağını zannettiği oğlunun bizzat cepheye gitmesini istemiyordu. Baron Wratislav'ın duyduklarına göre Safiye Sultan, sefer işinin padişahı ve ülkeyi koruma görevinin vezirlere ait olduğunu söyleyerek buna karşı çıkıyordu. Ancak Sinan Paşa yeniçerileri ve askeri alttan alta teşvik ederek padişahın sefere çıkmasını sağlamaya çalışıyordu (*Baron W. Wratislav'ın Anıları*, s. 148-149). Onun ölümü ve İbrâhim Paşa'nın vezîriâzam oluşu padişahı annesine rağmen kararından döndürmedi. En güvenilir damadının oğlunun yanında bulunmasından dolayı vâlîde sultanın da gönlü rahatlamıştı. III. Mehmed ise çıkacağı sefer öncesi hocası ile sık sık görüşüyor, sınır boylarındaki gelişmeler hakkında bilgi alıyor, büyük dedesi Kanûnî Sultan Süleyman'ın Sigetvar seferiyle ilgili takip ettiği strateji hakkında mâlûmat sahibi olmak istiyordu (Selânikî, II, 559, 568).

III. Mehmed seferin hedefini Beç (Vienna) olarak ilân etti. 23 Şevval 1004'te (20 Haziran 1596) İstanbul'dan büyük merasimle yola çıktı, annesi Halkalı'ya kadar onu uğurladı. Kanûnî Sultan Süleyman'dan sonra ilk defa bir Osmanlı padişahının ordunun başında sefere çıkması halkta büyük bir memnuniyet uyandırmıştı. Harekâtın başlangıcında ne yöne gidileceği kararlaştırılmamıştı. Padişah bizzat ordunun başında olduğu için onun şanına yakışır, eski fetihleri hatırlatacak bir harekâtın yapılması düşünülüyordu. Sonunda Eflak, Komorn ve Eğri tercihlerinden sonuncusu öne çıkarıldı, burası Osmanlılar'ın daha önce fethe muvaffak olamadığı büyük bir kale durumundaydı. Padişah Eğri Kalesi'nin alınmasına şahit oldu (19 Safer 1005 / 12 Ekim 1596). Ardından yapılan meşverete katıldı, takip edilecek strateji belirlenmeye çalışıldı. Önce bu fetih yeterli görülüp çekilme düşünüldüyse de kalabalık bir Habsburg ordusunun yakın bir yerde oluşu böyle bir çekilme sırasında büyük bir tehdit ve tehlike arzettiğinden vazgeçilip bu ordunun üzerine yürünmesi kararlaştırıldı. Gelen ilk bilgiler Habsburg imparatorluk ordusunun sayısını ve gücünü belirlemekten uzaktı. Ancak ordunun çok kalabalık ve mükemmel ateşli silâhlarla donanmış olduğu anlaşıldı tereddüt edildi. İbrâhim

III. Mehmed



Paşa taraftarı olarak hadiseyi anlatan Hasanbeyzâde Ahmed (*Târih*, II, 191) ve ondan naklen Solakzâde, Kâtib Çelebi ve Nâimâ gibi tarihçiler, III. Mehmed'in vezirîâzama Eğri'nin fethini yeterli bulup İstanbul'a dönmek istediğini, bundan sonra ordunun kumandasını ona verdiğini bildiren bir kâğıt yolladığını yazar. Bu durum büyük telaşa yol açmış, İbrâhim Paşa, Hoca Sâdeddin Efendi ve Gazanfer Ağa padişahı ikna ederek kalmasını sağlamışlardır (2-3 Rebûlevvel / 24-25 Ekim). Seferde bulunan diğer tarihçiler ise böyle bir olaydan bahsetmez. III. Mehmed, Haçova'ya geldiğinde otağı çarpışmaları yakından izleyebileceği bir yere kuruldu. Savaş sırasında bir imparatorluk kuvveti padişahın çadırının bulunduğu yere kadar geldi. Bu durum büyük heyecana yol açtı, bazı vezirler ve İbrâhim Paşa padişahın kıyafet değiştirip kaçırılması teklifinde bulundular (Selânikî, II, 642; Âlî, [s.nşr. Nihal Atsız], s. 107). Hoca Sâdeddin Efendi etkili sözlerle onun yerinde kalmasını sağladı. Üzerinde peygamber hırkası, dizinde peygamber kılıcı olduğu halde sancak altında duran padişahın büyük bir korkuya kapılmasına rağmen yerinden ayrılmaması, onun belirtilenlerin aksine savaşın gidişinin değişeceği inancındaki kararlılığının göstergesidir. III. Mehmed, bir bakıma saltanat hayatının ilk ve son kararlılık gösterisini bu çok kritik saatlerde yapmış, onun yerinden ayrılmadığını gören ordu yeniden toparlanarak savaşın gidişini değiştirmiştir (bk. HAÇOVA MEYDAN SAVAŞI).

Seferde iken üç aylık şehzadesinin ölüm haberini alan III. Mehmed (Selânikî, II, 625) zaferin ardından hemen İbrâhim Paşa'yı azledip Hoca Sâdeddin Efendi'nin de telkiniyle savaşta yararlık gösteren Cigazâde Sinan Paşa'yı vezirîâzam yaptı. Fakat bu hususta tam bir kararlılık gösteremedi, annesinin devreye girişi ve gönderdiği mektubun, bunun yanı sıra Sinan Paşa'nın seferden kaçanları tesbit ettirecek cezalandırmasına yönelik tepkilerin de rolüyle yeniden İbrâhim Paşa'yı görev getirdi (14 Rebûlâhîr 1005 / 5 Aralık 1596). Hatta Hoca Sâdeddin Efendi'yi yanından uzaklaştırmak zorunda kaldı, ancak sürgün edilmesini önledi. Artık neredeyse tamamıyla annesinin kontrolü altına girmişti. Zamanla İbrâhim Paşa aleyhinde oluşan hava -cephede Serdar Satırcı Mehmed Paşa'dan gelen şikâyetler, bilhassa Tatar kuvvetlerini savaşa sokmaması ve barış ümidiyle hareket etmesinin Habsburg ordusuna toparlanma fırsatı

vermesi gibi- ve özellikle bunu fırsat bilen Hoca Sâdeddin Efendi'nin çabaları sonucunda onu azletti (23 Rebûlevvel 1006 / 3 Kasım 1597). Bu sırada Safiye Sultan da damadına kırgındı; yine devreye girerek Harem'den çıkma, kendisine bol miktarda hediyeler veren Hadım Hasan Paşa'yı vezirîâzamlığa getirtti. İngiliz elçisi Lello'ya göre Safiye Sultan, Hadım Hasan Paşa'ya içte ve dıştaki üzücü gelişmeleri oğlundan saklamasını sıkı sıkıya tembih etmişti (*The Report of Lello*, s. 42).

Bu sırada cepheden birbiri ardınca kötü haberler İstanbul'a ulaşıyordu. Yanık-kale'nin düşüşü haberi (21 Şâban 1006 / 29 Mart 1598) padişahı üzdü. Bu arada on dört yaşındaki oğlu Selim vefat etti (Selânikî, II, 682). Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmed Efendi'nin ölümü üzerine de yerine vezirâzamin ve muhtemelen annesinin muhalefetine rağmen hocası Sâdeddin Efendi'yi getirdi. Yeni şeyhülislâm vezirâzama karşı vâlide sultan ve İbrâhim Paşa ekibiyle arasını düzeltti, hatta sadrazamın aldığı rüşvetleri vâlide adına topladığı dedikoduları sebebiyle vaktiyle kendisine muhalefet eden Hadım Hasan Paşa'nın azli konusunda harekete geçti. Hadım Hasan Paşa, Safiye Sultan'ın yaptırdığı Yenicami'nin temel atma törenleri sırasında görevden alındı (3 Ramazan 1006 / 9 Nisan 1598). Lello'ya göre cepheden gelen kötü haberleri Hoca Sâdeddin Efendi'den alan padişah bunu yaparken annesine haber vermemişti (*The Report of Lello*, s. 43). Selânikî ise olayın Hoca Sâdeddin Efendi, İbrâhim Paşa ve Gazanfer Ağa ittifakıyla gerçekleştirildiğini belirtir (*Târih*, II, 736). Ayrıca Yanık-kale'nin düşüşü ve gelişen olayların yayılması üzerine yeniçerilerin sitemine mâruz kaldığını, hadiseyi serhadden gelen bir yeniçeriden dinleyen padişahın dehşete kapıldığını da yazar (a.g.e., II, 737). Bu sırada İstanbul'da büyük bir veba salgını vardı, padişahın hanımlarından biri, kız kardeşlerinden dokuzu hastalıktan öldü; bir ara azalan salgın yeniden yayılınca padişah Üsküdar'a geçerek Kandilli bahçesinde bir süre oturup hastalığın geçmesini bekledi (4 Rebûlevvel 1007 / 5 Ekim 1598). Ayrıca kendisinin II. Selim'in oğlu olduğunu öne süren ve gerçekten ona çok benzeyen biri yakalanıp İstanbul'a getirilince katlinden önce bu şahısla yüzleşti ve hikâyesini onun ağzından dinledi. Bu arada Macar cephesinde serdar tayin edilen Satırcı Mehmed Paşa Varat seferinde başarısızlığa uğramış, Budin Habsburg güçlerince

kuşatma altına alınmış, bazı önemli kaleler onların eline geçmişti. Padişah, Cerrah Mehmed Paşa'nın ölümü üzerine yeniden sadrazamlığa getirdiği Damad İbrâhim Paşa'yı hemen Uyvar seferine yolladı (19 Şevval 1007 / 15 Mayıs 1599). Bundan az sonra da Şeyhülislâm Hoca Sâdeddin Efendi vefat etti (12 Rebûlevvel 1008 / 2 Ekim 1599).

İbrâhim Paşa sınır boylarında başlangıçta başarılı harekâtlar yaparak durumu biraz toparladı. Ancak bu sırada Anadolu'da büyük Celâli hareketlenmeleri baş gösterdi, doğu sınırlarında da asayiş giderek bozuldu. Özellikle Karayazıcı Abdülhalim'in isyanı padişahı çok uğraştırdı. İsyancılar sebebiyle Anadolu'dan gelen felâket haberleri İstanbul'da büyük bir infiale yol açıyordu. Padişahın rahatsızlığının bir başka sebebi de Karayazıcı'nın Anadolu'da padişahlık davası peşinde koştuğu yolundaki yoğun dedikoduların İstanbul'da yayılması idi. Nitekim yaptığı tayinlerle ilgili Abdülhalim Şah tuğralı fermanları bizzat padişaha gösterilmişti (Selânikî, II, 834). Ayrıca Karayazıcı'nın rüyasında gördüğü Hz. Peygamber'in kendisine "adl ü dâd ile devlet verildiğini" söylediği rivayetleri kulaktan kulağa yayılmıştı. Padişah, halkı yatıştırmak ve söylentilerin asılsızlığını ispatlamak için harekete geçilmesini emrediyor, yakalanan âsilerin İstanbul'da halk önünde idamlarını bizzat kendisi de izliyordu. İdam edilenler arasında Karayazıcı'nın sözde vezirîâzam tayin ettiği Hüseyin Paşa da vardı (22 Receb 1008 / 7 Şubat 1600). Tam bu sırada yeni bir kriz patlak verdi. Eminönü'nde inşa edilecek olan Yenicami'nin arsasındaki kilise ve havranın yıkılmasına karşılık yenilerinin başka bir yerde yapılmasına izin verildiği haberinin duyulması ulemâ ve asker arasında sert tepkilere yol açtı. Cepheden gelen kötü haberler, Celâli isyanları yüzünden yaşanan karışıklıklar, bozuk ekonomik şartlar sebebiyle iyice hassaslaşan kesimler, olayı bahane ederek Safiye Sultan'ın en yakın hizmetkârı olan yahudi asıllı Kira Kadın'ı (Esparanzo Malchi) hedef aldılar. Bu olayda, vâlide sultana karşı özellikle onun baskısından iyice bunalmış olan damadlarının parmağı olduğu ileri sürülür. Lello, Halil Paşa'nın rolünü ön plana çıkarır. Askerler, Kira Kadın'ın işlettiği gümrük iltizamından devlete teslim ettiği ve buradan sipahilere dağıtılan paraların kalp olduğunu ileri sürerek harekete geçtiler. Yine Lello, bunların topluca saraya gidip padişahı yahudi kadının başını

istediklerini ve annesini devlet işlerinden uzak tutmasını dilediklerini yazar (*The Report of Lello*, s. 47-49). Ancak saraydan kaçırılan Kira, Halil Paşa'nın adamlarınca yakalandı ve askere teslim edildi (17 Ramazan 1008 / 1 Nisan 1600). Selânikî, padişahın bu olay ve kilise konusu dolaşısıyla şeyhülislâmı huzuruna çağırarak bu gibi uygunsuz davranışlara yol açılmasını tasvip etmediğini belirttiğini, ayrıca vâlide sultanın da Halil Paşa'yı suçladığını, damatlarından yakındığını, padişahın ise onların bu konularda herhangi bir suçlarının olmadığını söylediğini ifade eder (*Târih*, II, 857, 862).

Habsburglar'a karşı İbrâhim Paşa'nın başarılı harekât haberleri İstanbul'a ulaşmaya başladı. Kanije önlerinde kazanılan savaş ve kalenin teslim alınması (13 Rebîülâhîr 1009 / 22 Ekim 1600) sevinçle karşılandı. Kış mevsimini geçirmek üzere Belgrad'a giden İbrâhim Paşa'nın yeni sefer hazırlıklarıyla meşgulken vefatı üzerine (9 Muharrem 1010 / 10 Temmuz 1601) yerine Yemişçi Hasan Paşa getirildi. İbrâhim Paşa'dan dul kalan Ayşe Sultan ile nişanlanan Yemişçi hemen cepheye sevk edildi. Fakat bu gidişi öncesinde padişahla yaptığı yazışmalardan anlaşıldığına göre sefere çıkmamak için türlü bahaneler ileri sürmüştü. Özellikle hazinenin para sıkıntısını dile getirdi, masrafları karşılayacak gelirlerin Celâli fesadının da etkisiyle toplanamadığını, askerinin maaşlarını ödemekte büyük zorluklar çektiğini belirtti, zaman zaman padişahın iç hazineden para aktarması ricasında bulundu. III. Mehmed ise iç hazinenin çeşitli amaçlarla sık sık kullanılmasından oldukça rahatsızdı; iç hazineden alınan borçların bir an evvel yerine konmasını, devlet hazinesinin iyi idare edilmesini istedi. Yemişçi Hasan Paşa, bu arada Habsburglar'la devam eden savaşın sona erdirilmesi için Fransızlar'ın devreye girdiğini padişaha bildirdi, padişah da bunu olumlu karşıladı. Yazışmalar III. Mehmed'in Avrupa ahvaliyle ilgilendiğini gösterir. Daha önce annesi aracılığıyla İngiliz politikalarına meyletmiş, I. Elizabeth ile irtibat kurmuştu. O sırada Fransa ile de iyi ilişkiler sürüyordu. Bunda, İngiliz elçisi Edward Barton ve ardından Henry Lello ile Fransız elçisi Francois Savary de Brèves önemli rol oynamışlardı. Padişah aracılık rolü üstlenen Fransa'yı "eski bir dost" olarak anmıştı. Erdel meselesine dair raporları da okumuş, barış teklifleri arasında yer alan Erdel'in Habsburglar'a terkine şiddetle karşı çıkmış, buradaki eski statünün

sürmesini arzuladığını bildirmişti. Padişahın ölen İngiliz kraliçesinin yerine kimin geçtiğini, Fransa ile İngiltere'nin durumunu sorduğu, İspanyollar'ın faaliyeti ve Hollanda'ya karşı olan savaş konularında bilgilendirildiği anlaşılmaktadır. Yine giderek tırmanma eğilimi gösteren doğu problemleri ve sınır olayları hakkında bilgi almıştı.

Macaristan'a hareket eden Yemişçi Hasan Paşa, Belgrad'a vardığında Anadolu'da Karayazıcı'nın kuvvetlerinin bozguna uğratıldığı haberleri İstanbul'a ulaştı (Sâfer 1010 / Ağustos 1601). Kanije'yi kuşatan Habsburg ordusu ise başarısızlığa uğratıldı (22 Cemâziyelevvel 1010 / 18 Kasım 1601). İstolni Belgrad'a yeniden hâkim olundu (Ağustos 1602), Peşte'yi alıp Budin'i kuşatan Habsburg ordusu geri çekilmek zorunda kaldı (18 Ekim 1602). Karayazıcı'nın Canik dağlarında ölümünün ardından onun yerini alan kardeşi Deli Hasan, Celâli serdarı tayin edilen Sokulluzâde Hasan Paşa'yı Tokat Kalesi'nde kuşatıp onu kale kapısı önünde öldürttü (27 Şevval 1010 / 20 Nisan 1602). Deli Hasan'ın faaliyeti onun af dileyip Bosna beylerbeyiliğine gönderilmesiyle sona erdi (Şevval 1011 / Mart 1603).

Bu hadiseler cereyan ederken İstanbul'da padişahı da içine alan karışıklıklar vuku buldu. Olayın başlangıcı, Yemişçi Hasan Paşa'nın Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi ile çekişmeye girerek ulemâ tayinlerine karışması, birçok kimsenin yerini değiştirmesi ve büyük ilmiye makamlarına yeni tayinler yapmasına bağlanır. Aslında o vakte kadar görülmemiş ölçüde içeride ve dışarıda yaşanan sıkıntılar, bitmek bilmeyen savaşlar, Anadolu'nun yangın yeri haline geliş genel bir rahatsızlığa yol açmış, tepkiler çeşitli iktidar odaklarının kendi şahsî çıkarları için iyi bir zemin oluşturmuş, tahrik edilen askerler arasındaki hesaplaşmaları da ortaya çıkarak yeni karışıklıklara sebep olmuşlardı. Özellikle sipahilerle yeniçeriler arasında daha eskiye giden husumet çeşitli tahriklerle iyice su yüzüne çıktı. Sipahilerin önde gelenleri kaymakam Saatçi Hasan Paşa'ya karşı tepkiliydi. Vaktiyle vezirîâzâmın sefere çıkmama isteğine şiddetle muhalefet ettiği için azledilen Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi de sipahilerin hareketini destekliyordu. Nitekim bu grupların hareketlenmesi üzerine padişah önce Saatçi Hasan Paşa'yı görevden aldı, ardından Hocazâde Mehmed Efendi'nin yerine yeniden Sun'ullah Efendi'yi şeyhülislâm yaptı (22 Receb 1011 / 5 Ocak 1603). Sipa-

hi zorbaları bununla yetinmediler, sara-ya giderek padişahı ayak divanına davet ettiler. III. Mehmed fazla tereddüt etmeden bu isteği kabul etti. Bunun sebebi tehdit altında olmaktan çok, muhtemelen annesinin tesiri altında olmadığını göstermek ve bizzat olaya müdahale ederek önlemek ümidine kapılması idi. Hüseyin Halife, Poyraz Osman ve Kâtib Cezmi (dönemin kaynaklarında Cüz'i), ayak divanında vezirler aracılığıyla değil doğrudan padişaha hitap ederek devletin durumu hakkında şikâyetle bulundular, bazı devlet adamlarının durumundan bahsettiler. Lello'ya göre ise vâlide sultanın devlet işlerinden elini çekmesini ve uzaklaştırılmasını talep ettiler. Padişah onlara annesinin ve paşaların kusuru olmadığını, bütün kabahatin olaylardan kendisini haberdar etmeyen Saatçi Hasan Paşa'ya ait bulunduğunu söyledi. Bunun üzerine Saatçi Hasan Paşa huzura getirildi. Vâlide sultanın ve kapı ağasının mektuplarını gösteren Hasan Paşa kendini kurtardı. Padişah ise şaşırıp ve bir şey diyemedi. Ardından bundan böyle devlet işlerine sadrazamdan başka kimseyi karıştırmayacağını vaad etti; fakat askerler yatışmadı, annesinin uzaklaştırılmasını ve diğerlerinin kendilerine teslim edilmesini istediler; eğer bu yapılmazsa onu tahttan indirip yerine oğlunu getireceklerini söylediler. Korkuya kapılan III. Mehmed, Kapıağası Gazanfer Ağa ile Dârüssaâde Ağası Osman Ağa'yı huzuruna getirtip büyük bir üzüntüyle boyunlarını vurdurdu ve askere teslim etti; annesinin sürgüne yollanmasını ise önledi (*The Report of Lello*, s. 55).

23 Receb 1011'de (6 Ocak 1603) vuku bulan bu olayda asıl hedef olan Yemişçi Hasan Paşa ile ilgili bir karar alınmamıştı. Durumdan haberdar olan ve hemen İstanbul'a gelen Yemişçi Hasan Paşa nişanlı Ayşe Sultan'ın sarayına inmiş, onun gelişini duyulunca Sun'ullah Efendi idamı için fetva vermiş, haberi alan III. Mehmed ise idama karşı çıkarak vezirlerle kendi arasına hiç kimsenin giremeyeceğini söylemiş, bunun üzerine sipahiler Atmeydanı'na Ayşe Sultan sarayına gitmişler, ancak içeri giremeyince dağılmışlardı. Sipahilerin rakibi olan yeniçerilere dayanmak üzere Ağakapısı'na sığınan Yemişçi Hasan Paşa, padişaha yolladığı arızada olayların baş müsebbibi olan Sun'ullah Efendi'nin hilâfet makamına göz diktiğini, sipahileri de bu maksatla ayaklandırdığını bildirdi (Hasanbeyzâde Ahmed, II, 244, 256). Onun ya ortadan kaldı-

rılmasını ya da sürgün edilmesini istedi. Sadâret kaymakamı olan Güzelce Mahmud Paşa'nın da isyandaki rolü dolayısıyla idamını talep etti. Lello, Güzelce Mahmud Paşa'nın hem Yemişçi'nin makamına hem de henüz nişanlı bulunduğu Ayşe Sultan'a sahip olmak için onun aleyhine davrandığını yazar (*The Report of Lello*, s. 52-53). Sonunda yeniçerilerin desteğini alan Yemişçi Hasan Paşa isteklerini padişaha kabul ettirdi, en büyük rakibi olan Sun'ullah Efendi görevden alındı. Sipahi zorba başları teker teker yakalanıp idam edildi. Bunlardan daha önce padişaha ağır sözler söyleyen Hüseyin Halife III. Mehmed'in huzuruna getirilip orada boynu vuruldu. Böylece isyanı bastıran Yemişçi Hasan Paşa artık rakipsizdi ve padişah nezdinde itibarı artmıştı. Buna güvenerek rakip olabilecek durumdakileri uzaklaştırmaya, bir bölümünü de öldürtmeye başlaması huzursuzluğa yol açtı. Ardından vâlide sultanı devreden çıkarmaya ve padişahı bütünüyle kendisine bağlamaya çalıştı. Lello, Yemişçi Hasan Paşa'nın Safiye Sultan'ı padişaha şikâyet ettiğini, III. Mehmed'in durumu annesine aktardığını, vâlide sultanın da oğluna kendisi tarafından idare edildiğini söylemekle Yemişçi'nin aslında ona hakaret ettiğini, askerleri parayla kendi tarafına çektiğini, bir huzursuzluğa yol açabileceğini anlattığını, böylece Yemişçi'nin sonunun hazırlandığını yazar (*a.g.e.*, s. 60). Sadrazam görevden alınıp (27 Rebîulâhîr 1012/4 Ekim 1603) on iki gün sonra idam edildi ve yerine Mısır'da bulunan Malkoç Ali Paşa getirildi.

İstanbul'da bu olaylar cereyan ederken sarayda III. Mehmed, tahtına göz koyduğunu ve kendisini tahttan indireceğini düşündüğü büyük oğlu Mahmud'u öldürtmüştü. İç isyanla kendisini tehdit altında hisseden, hatta sefere çıkma isteğini halk arasında yayan, ancak bunun için sağlığının elverişli olmadığını anlayan III. Mehmed, askerini oğlu Mahmud'u desteklediğini bilerek ondan şüphelenmekteydi. Vâlide sultan ise oğlu lehine birtakım girişimlerde bulunan şehzadenin annesini hiç sevmiyordu ve onu dikkatle takip ettiriyordu. Sonunda Lello'nun anlattığına göre şehzade iki gün falakaya yatırılıp konuşturulmak istendi, ancak annesinin faaliyetlerinden haberi olmadığı için hiçbir şey söylemedi. Annesi ise durumu izah ederek oğlunun ileride tahta geçip geçmeyeceğini merak ettiği için bir şeyhe fal baktırdığını, şeyhin kendisine gönderdiği kâğıtta sadece oğlunun tah-

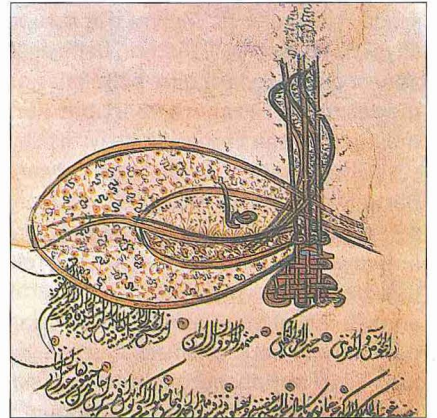
ta geçeceği bilgisinin bulunduğunu, bunun padişahın ölümüyle mi yoksa tahttan indirilmesiyle mi gerçekleşeceğini ilgili bir ifadenin yer almadığını belirttiyse de sonuç değişmedi. Şehzade Mahmud boğularak öldürüldü, annesi ve otuz kadar hizmetçisi denize atıldı (27 Zilhicce 1011/7 Haziran 1603).

III. Mehmed'in bu olaydan nasıl etkilendiği tam olarak bilinmemektedir. Ancak doğu cephesinden gelen kötü haberlerle (Tebriz'in düşüşü: 15 Cemâziyelevvel 1012/21 Ekim 1603, Nahçıvan'ın tahliyesi: 15 Ekim ve Erivan / Revan'ın muhasarası: 15 Kasım) sarsılan padişahın rahatsızlığının giderek arttığı ve melankolik mizacı yüzünden iyice içine kapandığı anlaşılmaktadır. 21 Cemâziyelevvel 1012'de (27 Ekim 1603) saraya giderken bir derviş kendisine elli altı gün sonra büyük bir olay olacağını, gafil bulunmaması gerektiğini söylemiş, ardından 14 Receb'de (18 Aralık) hastalığı iyice artmış ve 16 Receb'de (20 Aralık) vefat etmiştir. Mehmed b. Mehmed er-Rûmî onun şişmanlıktan kaynaklanan mide rahatsızlığından mustarip olduğunu belirtir. Bazı kaynaklarda da kalp krizi sonucu öldüğü kaydedilir. Türbesi Ayasofya Camii hazîresindedir.

Devrin kaynaklarında saf, kolayca inanmaya mütemayıl, sakın yatlatıl, son derece dindar bir padişah olarak anılan III. Mehmed'in çok çabuk üzülen ve kötü olaylar karşısında metanetini koruyamayan bir yapısı olduğu anlaşılmaktadır. Kendisini gören bazı yabancı gözlemciler onu kısa boylu, şişman, açık tenli, hantal görünüşlü, kara sakallı olarak tarif eder. Bir Venedik raporunda akıllı, yiğit, ancak şehvet düşkün, yumuşak ve kadınsı, ürkek tavırlı gösterilmesi tam olarak doğru değildir. Avdan hoşlandığı, ok yapımında usta olduğu, daima kılıç ve yay ile gezdiği belirtilir. Üzerinde annesi Safiye Sultan'ın büyük etkisi vardı. Başlangıçta annesinin ve ekibinin tesirinden kurtulmak ve müstakil olarak idareyi ele almak düşüncesinde olmasına karşılık söz dinleyen, kolay ikna edilebilen, ısrarcı olmayan sakın mizacı yüzünden bunu başarabilecek bir dirayet gösteremedi. Şehzadelik yıllarında edindiği idarî tecrübeyi padişahlığı zamanında tam olarak yansıtmamakla birlikte babası dönemindeki uygulamalardan rahatsızlık duyduğu ve halkla daha çok irtibat kurmayı tercih ettiği anlaşılmaktadır. Muhtemelen, tahta geçtikten hemen sonra on dokuz kardeşinin katli olayının ağırlığını bütün saltanatı boyunca üzerinden atamamıştır. Öm-

rünün sonlarında büyük oğlunun da aynı âkıbete uğraması onun daha da içine kapanmasına yol açmıştır. Atalarının geleceğini sürdürerek gazâ için sefere çıkması mecbur bırakılmaktan çok kendi isteğinin bir sonucudur. Hristiyanlara karşı genellikle hoşgörülü olduğu, bazı esir alınmış yabancı misyon mensuplarını serbest bıraktığı belirtilir. Avrupa'daki gelişmeleri kendisine sunulan raporlar yardımıyla takip etmeye çalıştığı, İngiltere ve Fransa ile diplomatik münasebetlere önem verdiği anlaşılmaktadır. İngiliz Kraliçesi I. Elizabeth'in gönderdiği, üzerinde çalar saat olan büyük bir orgu sarayda kurdurarak hayranlıkla dinlediği bilinmektedir (Mayers, s. 214-223). Safiye Sultan ve ekibi onun sekiz yıllık saltanatı dönemine damgasını vurmuş, batıda önceki mücadelelere benzemeyen yoğun ve uzun savaş ortamı, bundan da önemlisi içeride Anadolu'yu derinden sarsan Celâli hareketleri ve saltanatının sonlarında doğu cephesinde uğranılan kayıplar, son derece bozuk ekonomik durum, genel bir hoşnutsuzluğun ortaya çıkışına ve hakkında menfi kanaatlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Entelektüel bir kimliği olduğu, kendisine sunulan edebî eserleri ilgiyle karşıladığı, iyi şiir yazdığı ve Adlî mahlasını kullandığı bilinmektedir. Hasan Kâfî Akhisârî, devletin içinde bulunduğu durum hakkında yazdığı risâlesini İbrâhim Paşa vasıtasıyla ona sunmuş ve padişahın takdirini kazanmıştır. Ayrıca Tâlikîzâde *Fetihnâme-i Eğri*'yi onun adına kaleme almıştır. Selânikî, Âlî Mustafa, Hoca Sâdeddin Efendi gibi tarihçiler yanında Nev'î ve şair Bâkî de onun saltanatı

III. Mehmed'in tuğrası



zamanının önde gelen simalarındır. Oğullarının her birinin başka hanımlardan olduğu belirtilmektedir. Adı bilinen şehzadelerinden üçü Manisa'da doğmuştur. Beş oğlundan ikisi (Selim ve Cihangir) küçük yaşta ölmüştür. İdam ettirdiği Mahmud'un dışında diğer iki oğlu Ahmed ve Mustafa daha sonra tahta çıkmışlardır. Kayda değer önemli bir hayratı yoktur. Medine'de yüksek pâyeli bir medresenin onun tarafından yaptırıldığı belirtilir (Atâî, s. 444, 509).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 49, s. 252, hk. 640; nr. 52, s. 285, hk. 759; nr. 53, s. 140, hk. 402; BA, Ruûs, nr. 242, s. 64, 91; BA, MD Zeyli, nr. 2, s. 45, 46, 54; BA, A.DVN, nr. 794; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı Tarihine Âit Belgeler, Telhîsler: 1597-1607*, İstanbul 1970, s. 6-88; *The Report of Lello Third English Ambassador to the Sublime Porte: Bâbîlî Nezinde Üçüncü İngiliz Elçisi Lello'nun Muhtırası* (nşr. ve trc. Orhan Burian), Ankara 1952, s. 42-61; B. W. Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları* (trc. M. Süreyya Dilmen), İstanbul 1996, s. 50-180; Selânikî, *Târih* (İpsirli), II, 433-864; Âlî, *Kühû'l-ahbâr* (Gelibolulu Mustafa Âlî ve Kühû'l-ahbâr'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri) (haz. Faris Çerçi), Kayseri 2000, III, 648-697; a.e. (s.nşr. Nihal Atsız, *Âli Bibliyografyası* ekinde), İstanbul 1968, s. 53-112; Hasanbeyzâde Ahmed, *Târih* (haz. Nezih Aykut, doktora tezi, 1980), İÜ Ed. Fak. Tarih Seminar Kitaplığı, nr. 3277, II, 163-269; *Mehmed b. Mehmed er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü'l-tevârih ve'l-ahbâr'ı ve Târih-i Âli Osmân'ı* (haz. Abdurrahman Sağırılı, doktora tezi, 2000), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 484-609; Atâî, *Zeyli Şekâik*, s. 444, 509; Peçuyulı İbrâhim, *Târih*, II, 163-290; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, I, 43-221; Solakzâde, *Târih*, s. 635-640; Naîmâ, *Târih*, I, 116-367; T. Dallam, *The Diary of Master Thomas Dallam: 1599-1600*, London 1893, s. 69-71; Glover, *The Journey of Edward Barton Esquier* (S. Purchas, *His Pilgrimes*, VIII içinde), Glaskow 1905, s. 304-320; Sanderson, *The Travels of John Sanderson in the Levant: 1584-1602*, London 1931, s. 58, 85-86; Hammer, *Kronoloji*, VII, 195-249; VIII, 4-41; Danişmend, *Kronoloji*, III, 142-228; S. A. Skilliter, "Three Letters from the Ottoman Sultana Safiye to Queen Elizabeth I.", *Documents from Islamic Chanceries* (ed. S. M. Stern), Oxford 1965, s. 119-157; a.mlf., "Meşhmed III", *Eİ²* (İng.), VI, 981-982; Tülay Reyhanlı, *İngiliz Gezginlerine Göre XVI. Yüzyılda İstanbul'da Hayat (1582-1599)*, Ankara 1983, s. 57, 62-67; Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Ankara 1989, s. 37-39; L. P. Pierce, *Harrem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükûmranlık ve Kadınlar* (trc. Ayşe Berktaş), İstanbul 1996, s. 131, 140, 164-165, 299, 309, 347; İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Üçüncü Mehmed'in Oğlu Şehzade Mahmud'un Ölümü", *TTK Belleten*, XXIV/94 (1960), 263-267; Stanley Mayers, *Sultan'ın Orgu* (trc. M. Halim Spatar), İstanbul 2000, tür.yer.; M. Tayyib Gökbilgin, "Mehmed III", *İA*, VII, 535-547; Çiğdem Balım, "Safiyye Walide Sultân", *Eİ²* (İng.), VIII, 817.



FERİDUN EMECEN

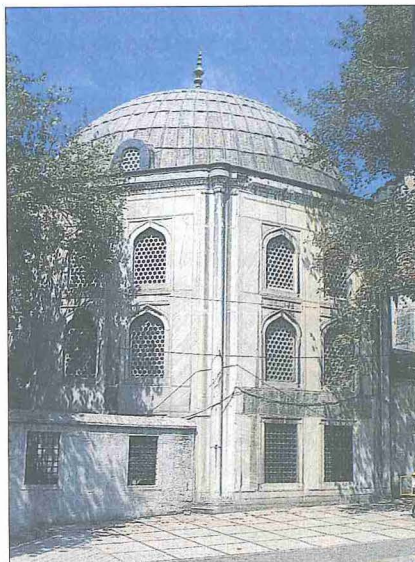
MEHMED III TÜRBESİ

XVII. yüzyılın başlarında inşa edilen türbe.

Ayasofya Camii avlusunda Sultan II. Selim Türbesi'nin güneyinde köşe başında yer alan türbe III. Mehmed'in vefatından (ö. 1012 / 1603) sonra yaptırılmıştır. Türbenin inşasına I. Ahmed zamanında devrin başmimarı Dalgıç Ahmed Ağa tarafından 1013 (1604) yılında başlanmış, daha sonra yerine geçen Sedefkâr Mehmed Ağa tarafından 1017'de (1608-1609) tamamlanmıştır.

Sekizgen plana sahip olan yapı çift kubbe ile örtülmüştür. Dış kubbe duvarlara, iç kubbe içeride yer alan sekiz sütunun taşıdığı sivri kemerlere oturmaktadır. Dıştan mermer kaplamalı olan türbede cephele ikili düzen içinde üç sıra pencerelere sahiptir. Alt sıra pencereler dikdörtgen açıklıklı ve söveli, üst sıra pencereler sivri kemerli olarak düzenlenmiştir. Ayrıca kasnaksız olan kubbede yuvarlak kemerli dört pencere vardır. Yatay ve dikey silmelerle cephele hareketlendirilmiş olan türbenin köşelerinde de iri kaval silmeler bulunmaktadır. Cephele, en üstte bir sıra mukarnas dizisi üzerinde yer alan bitkisel dekorlu bir friz ile son bulur. Yapının güney cephesinde alt sıra pencerelerin üzerinde boydan boya cepheyi kaplayacak şekilde işlenmiş ve üç satır halinde düzenlenmiş yirmi dört mısralık bir kitâbe mevcuttur.

III. Mehmed Türbesi – Sultanahmet / İstanbul



linde düzenlenmiş yirmi dört mısralık bir kitâbe mevcuttur.

Türbenin doğu cephesinde yer alan kapısı önünde geç dönemde yenilenmiş üç birimli bir revak bulunmaktadır. İki yandan kapatılarak ayrı birimler halinde türbeye dahil edilen bu bölümde sütun başlıklarında, korkuluk levhalarında, ahşap kapı kanatlarında ve kalem işi süslemelerde barok özellikler görülmektedir. Kapının iki yanında, üstte birer manzara resmi ile altta çini karoları taklit eden kasetli kompozisyonlar vardır.

Türbeye geçişi sağlayan kapının üstünde istirdye kabuğu şeklinde bir alınlık bulunmaktadır. Kapı üzerinde iki satır halinde altı mısralık bir kitâbe mevcuttur. Basık kemerli kapı açıklığı içeride Bursa kemeri şeklinde düzenlenmiştir. Kapının iki tarafında birer dolap nişi vardır. Kapının solundaki köşede yer alan bir merdivenle üstteki balkona ulaşılmaktadır.

İçeride ikinci sıra pencerelerin alt hizasına kadar duvarlar çinilerle kaplanmıştır. Yazılı ve bitkisel dekorlu çiniler XVII. yüzyılın başına tarihlendirilen sır altı tekniğinde İznik çinileridir. Düz yeşil renkli panoları oluşturan çiniler ise renkli sır tekniğindedir. En üstte lâcivert zemin üzerine beyaz renkte sülüs hatlı âyet kuşağı (Cum'a sûresi) bütün mekânı çevreler. Kitâbenin sonunda dilimli bir rozet içinde kırmızı zemin üzerine beyaz harflerle hattat imzası bulunmaktadır (Ketebehü el-fakir Muhammed).

Çinilerin üzerinden başlayarak duvar yüzeyleri ve kubbe içi kalem işleriyle süslenmiştir. Kırmızı, mavi, yeşil, beyaz renklerin hâkim olduğu süslemelerde bitkisel ve geometrik desenler görülmektedir. Geç dönemde yenilenen bu kalem işlerinin renkleri bozulmuş olmasına rağmen klasik desenler büyük oranda muhafaza edilmiştir. Duvarlarda rûmî ve palmetlerden oluşan süslemeler, üst sıra pencere aralarında salbekli şemseler, pencere sıraları arasında geometrik geçmeli bordürler vardır. Orta sıradaki pencerelerden bazılarının etrafında "C" ve "S" kıvrımlı barok süslemeli bir bordür bulunmaktadır. Kubbe içinde madalyonlu düzenlemelerle sülüs ve küfî kitâbe kuşakları görülür. Pandantiflerde ise Allah, Muhammed, Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, Hasan ve Hüseyin yazıları yer almıştır. Türbede kapı, pencere ve dolap kanatlarında on kollu yıldızdan gelişen geometrik kompozisyonlar mevcuttur. Batı cephesinde III. Mehmed'in sandukası ekse-